

ERMENİ SORUNU İLE İLGİLİ BİR İNGİLİZ KAYNAĞI ÜZERİNE ELEŞTİREL DEĞERLENDİRME

TAHA NİYAZİ KARACA

Bogos Nubar Paşa 1919 yılında Paris Barış Konferansı'na Ermenilerin temsilcisi olarak yaptığı başvuruda Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni vatandaşların büyük bir soykırıma uğradığını iddia eder ve Lord Bryce, Morgenthau, L. Einstein, Dr. Lepsius, Dr. Niepage ve Harry Sturmer'in kitaplarını iddialarının kanıtları olarak gösterir¹. Bogos Nubar'ın belirttiği bu kaynaklar günümüzde de Ermeni iddialarının temellerini oluşturan yayınlar olma özelliklerini devam ettirmektedirler.

Böyle olmakla beraber, bu eserler ve yazarları teker teker ele alınarak incelendiklerinde görülmektedir ki yazılanlar gerçekleri yansıtmamaktadır. Lord Bryce ve Arnold Toynbee tarafından kaleme alınan ve bazen "Mavi Kitap" diye anılan *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-1916* adlı kitabın (Son Baskısı, Gomidas Institute, Princeton, New Jersey:2000) savaş propagandası amacıyla İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlatırıldığı ve düzmece belgelerden oluştuğu bilinmektedir². Ayrıca Aram Andonyan tarafından yazılan "Documents Officiels Concernant Les Massacres Armeniens" adlı eserde sunulan ve Talat Paşa'ya atfedilen belgelerin tamamen sahte olduğu da ispatlanmıştır³. Nitekim aynı şekilde ABD Büyükelçisi Morgenthau'nun 1922 yılında yayınladığı anılarında yazdıkları ile daha önce İstanbul'da iken gönderdiği raporlardaki büyük çelişkiler titiz bir çalışmanın sonucu olarak Heath Lowry tarafından ortaya konulmuştur⁴.

¹ National Archive, 184.02/94

² Eserin hangi amaçlarla yayımlandığı konusunda bkz. Esat Uras, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1985, s.47-53.

³ Şinasi Orel-Süreyya Yuca, *Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983. Ayrıca bkz. Türkkaya Ataöv, *Talat Paşa'ya Atfedilen Andonian Belgeleri Sahtedir*, Ankara Üniversitesi, Ankara 1985

⁴ Morenthau'nun Türk aleyhtarı kitap yazmasının amacı Amerika Başkanı Wilson'un savaş politikasına destek sağlamak içindi. Bkz. Heath Lowry, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası*, İsis Yayını, İstanbul 1990, s.4-6

Ermeni iddialarının temel dayanaklarından biri de Sir Edwin Pears ve yazmış olduğu “Turkey and its People” ve “Forty Years in Constantinople” adlı kitaplarıdır. O’nun gazeteci ve hukukçu kimliği ile yazdıkları bütün Avrupa’da yankı uyandırmayı başarmıştır. Türklerin Hıristiyanları katlettikleri ve Anadolu’nun kan gölüne döndüğü gibi haberler Avrupa’da büyük infiallere yol açmıştır⁵. Nitekim bu infialden faydalanan İngiltere Başbakanı Gladstone, Pears’in yazdıklarına da dayanarak Türklere karşı büyük bir kampanya başlatmayı başarmıştır⁶.

Ermeni iddiaları konusunda bazı politikacıları da etkileyen Sir Edwin Pears kimdir ve eserlerinde ifade ettiği olayların gerçeklik payı nedir? Bu sorulara cevap bulabilmek için önce O’nun hayat hikayesine göz atmamız yararlı olacaktır.

Sir Edwin Pears 1835 yılında İngiltere’nin York şehrinde doğdu. Babası Robert Pears varlıklı biri idi ve Edwin’in özel bir eğitim almasını sağladı. Özel eğitimin ardından Edwin Pears Londra Üniversitesi’nde hukuk öğrenimi gördü. Öğrenimi esnasında Roma hukukuna ilgi duyarak bu alanda çalışmaya başladı. O’nun kişiliği üzerindeki belirleyici bir etki bu çalışmalar sırasında ortaya çıktı. Pears hukuk yanında tarih bilimine de ilgi göstermeye başladı. Çocukluğunda aldığı dini merkezli özel eğitimin de etkisi ile bu ilgi, tarih alanında içindeki dini taassubu yansıttığı eserler vermesine de sebep oldu⁷.

1870 yılında Londra’da bulunan dini özellik taşıyan Middle Temple barosuna katıldı ve aynı zamanda Exter’in Piskoposluğu döneminde Fredrik Temple’da özel sekreterlik yaptı. 1868’den 1872 yılına kadar Social Science Association’ın ve 1872’den itibaren de International Prison Congress’in genel sekreterlik görevlerini yaparak her iki kurumun da kayıtlarını tuttu.

1873 yılında İstanbul’da boş olduğunu öğrendiği hukuki bir görevi geçici olarak kabul etti. Geçici kaydı ile geldiği İstanbul’da zorla uzaklaştırılma-

⁵ Bu haberlerin etkisinde kalan Fred Burnaby adlı İngiliz subayı katliamları inceleyebilmek adına Türkiye’ye gelmiş ve gerçekte kendilerine anlatılanların büyük bir yalandan ibaret olduğunu, “kendilerini Hıristiyan addeden yazarların pek çok konuda Anadolu’daki Türklere ders almaları gerektiğini” yazmıştır. Bkz. Fred Barnaby, *At Sırunda Anadolu* (Çeviren: Fatma Taşkent), İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.115

⁶ Dictionary of National Biography Twentieth Century 1912-1921, Sir Edwin Pears, Edited by, H.W.C. Davis and J.R.H. Weaver, Oxford University Press, London 1927, s.428

⁷ Pears yazdığı eserlerde iki farklı medeniyetin çatışmasını dini bir taassup içinde anlatmaktadır. Bu konudaki iki eseri “The Fall of Constantinople, Being the Story of the Fourth Crusade, New York, Cooper Square Publishers, 1975.” ve “The Destruction of Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by Turks, New York, Greenwood Press, 1968”dir.

sına kadar kırk yıl kaldı. Pears, İngiltere'nin İstanbul'da bulunan hukuk bürosunda avukat olarak başladığı bu görevi sırasında görevinin de etkisi ile kısa sürede Türkiye'deki İngiliz kolonisinin en meşhur üyesi haline geldi. 1881 yılında ise mesleki kariyerinin zirvesi sayılabilecek bir göreve, Avrupa-Konsolosluk Barosu Başkanlığı'na getirildi. Bu arada Daily News gazetesinin muhabirliği görevini de devam ettirerek, hukukçu ve tarihçi unvanına bir de gazeteciliği ekledi.

Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde amansız bir Abdülhamit düşmanı olmuş⁸ ve Sultan hakkındaki düşüncelerini "Abdülhamit'in Hayatı" adlı eserinde ortaya koymuştur⁹.

Edwin Pears hukukçu, gazeteci ve tarihçi olarak İngiltere'nin menfaatleri için yaptığı çalışmalardan dolayı şövalye ilan edildi. Ayrıca Bulgaristan ve Yunanistan'a yaptığı hizmetlerinden dolayı da her iki ülkeden de onur ve şövalye unvanı aldı¹⁰. 1919 yılında İstanbul'a tekrar döndü ise de aynı yıl Malta yakınlarında geçirdiği deniz kazasında öldü¹¹.

Hiç şüphesiz ki Edwin Pears 1873-1914 arasındaki 40 yıllık sürede Türkiye'de gelişen olayların tanığıdır. Fakat yazdığı eserlerinde Türklere karşı yalnızca aşağılayıcı ifadeler kullanarak saldırması bu tanığın ne derece tarafsız olduğu sorununu da beraberinde getirmektedir.

Edwin Pears'in yazdığı "Turkey and its people" ve "Forty years in Constantinople" adlı eserlerinde, anlattığı olayların hiçbir belgeye dayanılmadan zikir edilmesi ve çok hayati anlamdaki iddiaların belirsiz kişiler ağzı ile anlatılması¹² O'nun kendi ifadesi ile; İstanbul'dan sürüldüğünde bütün hatıra

⁸ Fransız tarihçi Michel De Grece, Pears'i "Abdülhamit mutlakiyetçiliğinin ihbarcısı" olarak tanımlar ve Sultan Abdülhamit'e karşı verdiği mücadeleyi hikaye havasında anlatır. Bkz. *II. Abdülhamit Yıldız Sarayı'nda 30 Yıl*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s.114,158-159

⁹ Edwin Pears, *The Life of Abdülhamit*, London, Constable&Company Ltd. 1917

¹⁰ Sir Edwin Pears'in unvanları şunlardır: Knight Bachelor, Commander of The Bulgarian Order of Merit, Knight of The Grek Ordeer of The Saviour.

¹¹ Edwin Pears'in tam biyografisi için bkz. Dictionary of National Biography, s.427-428

¹² Pears'in verdiği örnek etkileyici ve okunduğunda nefret uyandıracak bir özellikle yazılmıştır. Fakat anlatılan olaylar tamamen belirsiz kişiler üzerine bina edilmiştir. Olayın temeli teşkil eden Müslüman bir kadının ecnebi olan bir doktorla konuşması da dönemin kültürel yapısı içinde ayrıca eleştirilecek diğer bir konudur. Benzerleri bir çok yerde tekrar edilen bu anlatıma verilebilecek örnek şudur: "Yayınlamayı unuttuğum bir katliamı anlatmama müsaade edin. Boğaz'da Bebek'de oturan Müslüman bir aileye doktor olan bir arkadaşım ziyarette bulundu. Evin reisi yüksek ateşten hasta yatıyordu. Arkadaşım, iki çocuğunu daha önce kaybetmiş zavallı bir halde bulunan evin kadını tarafından karşılandı. Kadın doktora teşekkür etti ve şu ifadeleri ekledi: "Doktor sen burada iyi bir şey yapamazsın, çünkü olan her şey Allah'ın işidir. Bunu nasıl bildiğimi sana anlatacağım. Biz Bulgaristan' da iken kapı komşumuz Hristiyan idi. İki evin çocukları da birlikte oynardı ve ben herhangi bir şey istediğimde beni minnettar bırakmaya hazırlardı. Bir gün kocam geldi ve Hristiyanları öldürmemiz için bize emir geldi, bu

defterlerini ve notlarını geride bırakmış olmasındandı¹³. Elbetteki böyle bir durum bütün bir milletin karalanması için mazeret oluşturamaz.

Bu durumda Edwin Pears'in eserlerini vasıflandırırken bu eserlerin öncelikle çocukluk yıllarında aldığı eğitimden başlamak üzere O'nun kişiliğinin bir parçası haline gelen dini taassubu ve Türk düşmanlığı ile birlikte herhangi bir belgeye dayanmadan yalnızca hafızasının kuvvetine dayanarak yazılmış olaylar olduğunu tespit etmemiz gerekmektedir. Nitekim Edwin Pears tahlilini yapmaya çalışacağımız "Turkey and its people" adlı eserinde nasıl bir taassup içinde bulunduğunu açıkça sergilemektedir. Bu eser; yazarın Osmanlı Devleti içindeki bütün milletler hakkındaki kişisel düşüncelerini belirttiği bir yapıdadır. Yazarın yaşadığı dönemin Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemine tekabül etmesi sebebi ile dönemin olayları batılı bir gazeteci gözü ile anlatılmıştır. Konumuzu ihtiva eden kısım ise "the Armenians" başlığı ile sunulan onikinci bölümdür.

Pears, Ermenileri anlattığı bölümün ilk cümlesine onları överek başlar.

"Ermeniler bazı açılardan Küçük Asya'nın en fazla ilgi çeken insanlarıdır. Onlar fiziki yapı olarak güzel bir ırktır."

Bu övgünün sebebini de takip eden cümlelerde ortaya koyar:

"Onlar da bizim gibi İndo-Avrupa ırkına mensupturlar"¹⁴.

Yazar henüz konunun başında kendisinin hangi açıdan olaylara baktığını ve gerçekte Avrupalı bir ırkın tarihine ilişkin bilgiler vermekte olduğunu ifade etmektedir. Pears Ermeniler ile Avrupalıların ırki bağını belirttikten sonra onların Hıristiyanlık dini içindeki yerlerini ve hizmetlerini anlatmaktadır. O'na göre, Ermeniler cesur ve kahraman bir ırk olduğundan yüzyıllarca İran, Arap, Türk ve Kürtlerle mücadele ederek savaştıkları her böl-

yüzden komşularımızı öldürmek zorundayım, dedi. Kadının duyguları isyan etti. Onların her zaman nazik olduklarını, kendilerine hiç zarar vermediklerini, emri verenin kim olduğuna önem vermediğini, bu emirlere uymak zorunda olmadıklarını açıkladı. Kocasını, Padişah'ın emirlerini yerine getirmek zorunda olduğu cevabını verdi. Kadın bu durumda Allah seni cezalandıracaktır dedi. Doktor, kocam komşularımızın hepsini öldürdü ve çocuklarımızın oyun arkadaşlarının yerde yatan vücutlarını gördüm. Evet, bu Allah'ın işi. Allah iki çocuğumu aldı ve kocamı da alacak: Beni öldürmeyecek. Kocamın ölmemesi için ne sen ne de kocam hiçbir şey yapamazsınız." Bkz. Edwin Pears, Forty Years in Constantinople the Recollections of Edwin Pears 1873-1915, London 1916, s.15-16.

¹³ Pears, kitabının ön sözünde olayları anlatmakta yalnızca hafızasına bağlı kalmak zorunda kaldığını ifade ediyor. Bkz. Pears, Forty Years, s.v

¹⁴ Edwin Pears, *Turkey and Its People*, London 1911s.270.

gede cesaretlerini kanıtlamışlar ve Müslüman yönetimi altında yüzyıllarca devam eden soykırımlara başkaldırmışlardır. Bu özellikleri ile Ermeniler yüzyıllar boyu Hıristiyanlığın temsilciliğini de yapmışlardır¹⁵.

Açıkça görüldüğü üzere yazar, ifadeleri ile okuyucularının dini duygularını harekete geçirerek Türk ve Müslümanlara karşı antipati geliştirmeye çalışmaktadır. Oysa ki Ermenilerin özellikle Bizans İmparatorluğu içerisindeki durumlarına değinmekten kaçınmıştır. Bütün tarihi gerçekler Ermenilerin Selçuklu hakimiyetine girdikten sonra tam anlamı ile zulümden kurtulduğunu göstermektedir¹⁶.

Yazar genel ifadelerden ve okuyucusunu yönlendirdikten sonra konuyu daha sıcak ve tam anlamı ile düşmanlık duygularını empoze edebileceği bir ortama taşıyarak Ermenilerin soykırımı uğradıklarını ve 1894-1897 yıllarında 250 bin Ermeni'nin katledildiğini söylemektedir¹⁷. Halbuki bu dönemde isyan olaylarının bastırılmasından dolayı ölen Ermeni sayısı 8.717 ve Müslümanların sayısı ise 1.828 kişi civarındadır¹⁸ ve verilen bu rakam tamamen infial uyandırmaya yöneliktir. Yazar, abartılı örneklerini kitabın hemen her sayfasında vermekte ve bu şekilde infialin boyutlarını artırmaya çalışmaktadır. O'na göre Ermeniler Türk yönetiminde o kadar büyük eziyetlere uğramışlardı ki Ermenice konuşmak dahi yasaklanmış, bu dili konuşmanın cezası dilin koparılması olmuştu¹⁹.

Oysa ki, arşiv belgeleri verilen ve anlatılan bu görüntünün tam tersini kanıtlamaktadır. Bütün Osmanlı topraklarında Ermeniler kendi dilleri ile eğitim müesseseleri açmışlardır. 1897 istatistiklerine göre Osmanlı topraklarında Ortodoks, Protestan, Katolik Ermenilerin okul sayısı 922'dir²⁰. Öyle ki,

¹⁵ Pears, Turkey, s.270.

¹⁶ Ermeniler üzerindeki Bizans zulmü ve katliamları o kadar şiddetli idi ki eserlerinde açıkça Türk düşmanlığı yapan Nalbandian dahi bu durumu belirtmek zorunda kalmıştır. Bkz. Louise Nalbandian, *The Armenian Revolutionary Movement, The Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century*, University of California Press, 1963, s.14. İlk dönem Türk Ermeni ilişkileri ve Bizans'ın durumu için ayrıca bkz. Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983.

¹⁷ Pears, Turkey, s.270-271

¹⁸ Gürün, *Ermeni Dosyası*, s.157

¹⁹ Pears, Turkey, s.271.

²⁰ İstatistik-i Umumi İdaresi, Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin 1313 Senesine Mahsus İstatistik-i Umumiyesi, Alim Matbaası, İstanbul 1316, s.82. İstatistikler için ayrıca bkz. Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-124 Haz.Mehmet Ö. Aklan, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Ankara 2000. Pears'in anlatıklarına tezat fikirler ifade

eğitilen Ermenilerin özellikle Sultan II. Abdülhamit döneminde taşra idaresindeki bürokratik görevlerdeki varlıkları gözle görülür bir şekilde artmıştır²¹. Çarpıcı örnekler vererek düşmanlık duygularını körüklemek isteyen yazar kimi yerlerde de kendi anlattıkları ile tenakuza düşmektedir. Bir yerde eğitimin yasak olmasından bahsederken diğer taraftan da eğitimin ve aydınlanmış Ermeni toplumunun özgürlük duygularının kamçıldığını anlatmaktadır²².

Yazar konunun bir bölümünde Ermenileri şu şekilde anlatır:

“...henüz bu ırk hiçbir şekilde saldırgan olmadı ve Türk idaresi altında yalnızca hayatının, malının korunmasını ve Müslüman komşusu ile iyi geçinmek istedi. Fakat Abdülhamit yönetiminde onlara ait olan her şey yok edilmek istendi”²³.

Bu durumda Pears'in ifadelerine göre Ermenilerin yaptıkları yalnızca kendi hayatlarını ve mallarını korumak için silaha sarılmak oluyordu, onların herhangi bir siyasal kaygıları yoktu. Fakat gerçekte Pears'in ağız ile söylenebilecek böyle bir cümle tamamen tarihi gerçeklere aykırı olacaktır. Çünkü, Berlin Konferansı'ndan sonra umduklarını bulamayan Ermeniler Türkiye'de kan dökerek bağımsızlığa ulaşma kararı almışlardır ki karar Ermeni yazarlar tarafından da dile getirilir²⁴. Dolayısıyla Ermenilerin masumiyetleri üzerine bir senaryo bina etmek tarih biliminin bütüne verilerine aykırıdır.

Bununla birlikte yazarın saklayamayacağı gerçekler de vardır. Ermeniler Türk idaresi altında zengin olmuşlar ve müreffeh bir hayat sürmüşlerdi. Bu kadar karamsar bir tablo içinde böyle bir şartın gerçekleşmesini açıklamak zordur. Fakat Ermeni varidatının oluşmasını idari bir yapıya bağlamaktan

eden ve Ermenilerin eğitim, basın-yayın faaliyetlerini anlatan diğer bir çalışma için bkz. Nalbandian, *Revolutionary Movement*, s.48-58.

²¹ İlber Ortaylı, *II. Abdülhamit Devrinde Taşra Bürokrasisinde Gayri Müslimler, Sultan II. Abdülhamit ve Devri Semineri*, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1994 s.163-171; Ermenilerin Osmanlı Devleti'ndeki mevcut durumlarının II. Abdülhamit tarafından değerlendirilmesi için bkz. Baha Gürfırat, *"II. Abdülhamit'in Ermeniler Hakkındaki Düşünceleri"*, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1968, (8) s.32-33. Ermenilerin Osmanlı Devleti'ndeki hizmetleri için ayrıca bkz. Rh. Y.G. Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 453-1953*, Yeni Matbaa, İstanbul 1953.

²² Pears, *Turkey*, s.276-277

²³ Pears, *Turkey*, s.276-77

²⁴ Nalbandian, *Revolutionary Movement*, s.166-169.

çok ırki bir özellik olarak göstermeyi tercih eder²⁵. Fakat bu durumda da Rusya'da yaşayan Ermenilerin durumları ile Türkiye'de yaşayan Ermenilerin durumlarının kıyaslanmasında ortaya çıkan verileri değerlendirmek imkansız hale gelecektir. Yalnızca ırki özelliklerinin bir sonucu olarak zenginliği kavuşan Ermenilerin neden Rusya'da da aynı zenginliği elde edemediklerini açıklamak yalnızca tarihi verilerin ışığı altında olabilecektir.

Rusya'da yaşayan Ermenilerin eğitim ve öğretim hakları ellerinden alınmışken Türkiye'de bu serbestliğe sahip oldukları bütün istatistiklerin ve 1878 öncesi Anadolu'da seyahat eden gezginlerin ortak ifadesidir. Ticaret yapabilme ve parayı kontrol edebilme hakları vardı ki bu durum Anadolu'da seyahat yapan George Perrot, Mc Kinneir, Hamilton, Vital Cuinet ve Fred Burnaby gibi seyyahların ifadelerinde kendisini gösterir. Perrot, Yozgat şehrine geldiğinde Hacı Ohannes adlı bir Ermeninin zenginliğinin boyutlarını överek bitiremez ve zenginliği para ticareti yapmasına bağlar²⁶. Yine aynı şehrin temettuat defterlerinde yapılan bir inceleme Ermenilerin çok büyük miktarlarda emlake sahip olduklarını ve daha çok kuyumculuk, kumaş ticareti, deri işleri gibi alanlardan para kazandıklarını göstermektedir²⁷.

Bu durumda kendilerine sağlanan para kazanma, parayı kontrol etme ve mülk edinme hürriyeti yalnızca bir milletin ırki özellikleri ile açıklanamaz. Türkiye ve Türkler, Ermeni tebaaya bu hürriyetlerini kullanabilecekleri ortamlar hazırlamışlardır.

Türkleri yazdığı her satırda karalamayı ve aşağılamayı hedefleyen Pears Ermenilerin zengin olmalarını Ermeni hadiselerinin başlangıç noktasına getirir. O'na göre bütün sorun Ermenilerin zenginliklerinin gasp edilmesi olmuştur. Nitekim, eserinde 1894 yılından sonra Ermenilerin malları ve kadınları için sistemli bir şekilde öldürüldüklerini anlatmaktadır. Fakat olayları anlatırken kullandığı ifadeler gerçeklerin yansıtılmasından çok yıllar sonra kurgulanmış hikayelerin gerçekçi olmayan bir dille anlatılmasından ibarettir²⁸. Hikayesini kanıtlamak için ise Sultan II. Abdülhamit'in soy kırım iddialarını araştırmak için Türkiye'ye davet ettiği ABD'li Presbiterien Rahip George H. Hepworth'u şahit olarak göstermektedir.

²⁵ Pears Ermenileri çalışkan ve artistik bir millet olarak tanımlar. Bkz.Pears,Turkey,s.274-275

²⁶ George Perrot, *Souvenirs D'un Voyage En Asie Mineure*, Paris 1864, s.391-393

²⁷ Ahmet Akgündüz-Sait Öztürk, *Yozgat Temettuat Defterleri, I-IV*, Yimpaş Yayınları, 2000.

²⁸ Pears, *Turkey*,s.279-280.

Pears, tarafsız bir gözlemci olarak Türkiye'ye gelen Hepworth'un kendi düşüncelerini desteklediğini belirtmekte ve Türklerin kalplerinin derinliklerinde her zaman Ermenilerden nefret ettiklerini, Ermeni isyancılarının varlığını soykırım için fırsat saydıklarını söylüyor. Türklerin nefretleri ile ilgili kanaatini ise şu şekilde ifade etmektedir: "Türkler böyle olmadığına yemin edeceklerdir fakat ben ifade ettiğim bu kanaatimin kesinlikle doğru olduğuna inanıyorum"²⁹.

Edwin Pears'in 1894 olayları ile ilgili olarak şahit gösterdiği H. Hepworth'a gelince; ABD'li bu gözlemci olabildiği kadar tarafsız bir gözle olayları incelemiştir. 1897 yılında yazdığı raporlarında katli olaylarının sorumluluğunun Ermenilere ait olduğunu ve bu sebeple cezaya çarptırılmaları gerektiğini, fakat insan öldürmekte Türklerin dünyada yalnız olmadığını, bir bakımdan Türklerin diğer milletlerden daha günahkar olduklarını söylemenin doğru olmadığını söyleyerek, konuyu şu ifadeleri ile bitirmektedir:

"Amerikan kamuoyunun genel kanaati ki, daha evvel bu kanaati ben de paylaşıyordum, Türklerin sebepsiz ve tahrik söz konusu değilken hareket ettikleri şeklindedir. Şimdi, inanıyorum ki, şayet Türkler bu şekilde davranarlardı yeryüzünde bir tek Ermeni kalmazdı"³⁰.

Hepworth bir yıl sonra 1898 yılında yayınladığı ve Türkiye gözlemlerini anlattığı kitabında da yukarıda bir parçası nakledilen raporu doğrulamaktadır. İfadelerine göre Ermeni sorununu başlatanlar Rusya'dan gelen ajanlar olmuştu³¹. Ermeniler bu ajanların tahriklerine kapılarak gerçekte hiçbir zaman başarmayacakları bir hayalin peşine düşerek silahlı örgütlenmeye başlamışlar ve isyan etmişlerdi. Eğer bu şekilde bir örgütlenme olmasa idi Ermenilere yönelik hiçbir hareket yapılması söz konusu olmazdı. Ermeniler giriştikleri hareketlerin karşılığında cezaya çarptırılmışlardır³².

²⁹ Pears, *Turkey*, 280.

³⁰ Bayram Kodaman, "Bir Amerikalı Gazeteci Gözüyle Ermeni Macerası 1897", *Belleten*, XLIX/195, s.569-578.

³¹ Burnaby bu konuda şunları yazmaktadır: "Erivan ile Ardahan'dan gelen ajanlar, Kürterle Ermeniler arasında düşmanlık çıkarmaya çalışacaklardır sürekli. Ermeni kızlarının Babıali'nin uyuğundaki Kürt aşiret reisleri tarafından kaçırıldıklarını işitebilir, Ermeni katliamlarının yapıldığını okuyabiliriz belki; çünkü Slav ajanları, Anadolu'daki Hıristiyanlara sırf Türklerle karşı silahlanmaları şartı ile istedikleri herşeyi vermeyi vaat edeceklerdir". Bkz. Burnaby, *At Sırtında*, s.20

³² George Huges Hepworth, *Trough Armenia on Horseback*, New York E.P. Dutton&Company 1898, s.149-173 (Another View of the Massacres).

Gerçekten de Hepworth'un ifade ettiği gibi Ermeni isyan hareketlerinin başlamasından hemen önceki yıllarda Osmanlı Hükümeti bazı Rus ajanlarını tutuklamış, fakat Avrupalı devletlerin baskıları karşısında bunları bırakmak zorunda kalmıştır³³.

Edwin Pears'in "Turkey and its People" adlı eserinde Ermenilere ayırdığı toplam sayfa sayısı 25'tir. Fakat bu yirmibeş sayfanın hemen hepsinde de yukarıda belirtildiği gibi yalnızca mesnetsiz hakaret içeren bilgiler verilmektedir. Edwin Pears'in eğitiminden ve İngiltere'deki dostluklarının etkisi altında olaylara taraflı gözle bakması dışında O'nun Türkiye'deki Hıristiyanlarla ilgili anlattığı bütün olayların temelinde İngiltere'nin "Doğu Sorunu"na yaklaşımı esas olmuştur.

İngiltere, 18. yüzyıl ortalarından beri, Rusya'nın güneye doğru yayılmasını ve Hindistan İmparatorluğu'na giden yolları tehdit etmesini önlemek için, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi politikası izliyordu. Yaklaşık yüzyıldan beri devam eden bu geleneksel İngiliz politikası 1877-78 Osmanlı-Rus harbinden sonra değişti. İngiltere, Osmanlı toprak bütünlüğünü muhafaza etmek yerine, Osmanlı toprakları üzerinde küçük küçük millî devletler kurdurarak bunlar aracılığıyla Rus yayılmasının önünü kesmek politikası izlemeye başladı. Türk düşmanı olarak ün yapmış olan William Ewart Gladstone'un başbakanlığı dönemlerinde netleşen yeni İngiliz politikası bağlamında Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasını amaçlayan Ermeni ihtilal hareketleri İngiliz liberal politikacıları ve yazarları tarafından desteklendi. Nitekim bu ortamda Sir Edwin Pears de Türklere karşı düşmanca kitaplarını kaleme aldı.

Türklere karşı başlatılan bu sistemli düşmanlık kampanyasının sonucu olarak Gladstone, Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerle birlikte Ermenilerle ilgili olarak ıslahat yapılması konusunu ihtiva eden bir notayı 11 Haziran 1880 tarihinde Osmanlı Devleti'ne vermeyi başardı³⁴. Nitekim, Gladstone'un 1880 yılında başlayan bu gayretkeşliği kısa sürede Ermenilerin cesaretlenmesine ve bağımsızlık için silahlı örgütler kurmasına fırsat verdi. 1885 yılında ihtilalci siyasal bir örgüt olarak Armenakan Partisi kuruldu. Daha etkili

³³ Tiflis'ten gelen bazı ajanların tutuklanma kararları Dahiliye Nazırı Rıfat Paşa tarafından ilgili vilayetlere bildirilmiştir. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt:20, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Belge No:57

³⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s.565-566

olanları ise Hınçak ve Taşnaksutyun partileri idi ki bunların ilki 1887'de ikincisi ise 1890 yılında kurulmuştu.

1885 yılında Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması, Ermenileri bütününe harekete geçirdi ve bağımsızlık isteklerini silahlı ayaklanmalarla gerçekleştirmeye çalıştılar. İşte bu noktada Ermeni isteklerinin haklılığını bütün dünyaya yayabilmek amacıyla büyük bir propaganda kampanyası başlatıldı. Bu kampanyada İngiltere'nin en önemli kozu Hıristiyan taassubu ile büyümüş ve daimi bir Türk düşmanı olan Sir Edwin Pears idi. Pears, Daily News gazetesi muhabirliği görevini de üstlenerek Türkiye'de ki bütün olayları Türklerin vahşeti ve insanlık dışı fiilleri olarak göstermekten kaçınmıyordu. Nitekim dönemin başbakanı Gladstone da Pears'in yazdıklarına dayanarak "Katliam Dersleri" adıyla yazdığı risale ile Avrupa kamuoyunu Türklere karşı kinle doldurmayı başarabiliyordu. Bütün bunlara rağmen kimi bağımsız fikirli şahıslar kendilerine sunulan "Hıristiyanların kazığa oturtuldukları, Ermenilerin solucan gibi kancaya takılarak sallandırıldıkları ya da mahkemelerin Müslümanların keyfi için haftada bir yakma cezası uyguladığı"³⁵ şeklindeki iftiraları kendi gözleri ile görmek çabasına da düşüyorlardı. Nitekim bu şahıslardan birisi de İngiliz ordusunda görevli Fred Burnaby idi. Burnaby'nin şahitlikleri gerçekte İngiltere'nin iftira kampanyalarının ve Ermeni sorunu konusunda temel kaynaklar olarak kullanılan bütün diğer anlatımların nasıl bir propaganda unsurunun uzantısı olduklarını sergilemektedir. Burnaby'nin eserindeki bütün olaylar Türklerin Ermenilere ve Hıristiyanlara karşı dostane ve koruyucu şekilde davrandığının tescili şeklindedir. Nitekim gözlemlerinden sonra kitabın önsözüne yazdığı şu satırlar Avrupa'nın "Doğu Sorunu" olarak gördüğü Türklerin yok edilmesi projesinin acımasızca sahnelendiğini bütün açıklığı ile anlatmaktadır.

"...O Mr. Gladstone ki, Katliam Dersleri başlıklı risalesinde, Türk insanına karşı kullandığı ağdalı dille insanlarımızın zihinlerinde öfke şimşekleri çaktırdığı halde, Rodop Heyeti'nin ortaya çıkardığı korkunç cinayetler hakkında söyleyecek tek sözü yoktur şimdi. Neron'un işlediği suçlar, St. Bartholomew katliamı, Ruslarla Bulgarların yaptıkları alçaklıkların, korkunçlukların toplu kıyımların, gaddarlıkların, cehennem azabının yanında solda sıfır kalır. Çocukları henüz doğmamış kadınlar kötürüm bırakılmış, paramparça edilmiştir; bebekler süngüden geçirilmiştir-çektikleri acılar Bulgar Hıristi-

³⁵ Burnaby, *At Sirtında*, s.32.

yanları için haz kaynağı olmuştur. Fakat duygusal Mr. Gladstone sessiz kalmaktadır. Güzel konuşma ustası Mr. Lowe kayıtsız durmakta, insansever Mr. Bright dilini tutmaktadır. Pek çok vatandaşımız bu üç politikacının tavrı konusunda çoktan hüküm verdi: İşin geri kalanını geleceğin tarihçileri yapacaktır”³⁶.

Bir tarafta yalnızca gerçekleri görmek için olayları değerlendiren Fred Burnaby diğer tarafta ise İngiltere'nin doğu siyasetinin Türkiye misyonu temsilcisi Sir Edwin Pears vardır. “Kendilerini Hıristiyan kabul edenlerin Türklerden çok şey öğrenmesi gerekir” diyen Burnaby Sudan'da mızraklanarak öldürülürken toplumların kalplerine yalnızca kin tohumları ekerek bunları yeşertmeye çalışan Pears bu başarısından dolayı İngiltere, Bulgaristan ve Yunanistan'dan asalet unvanları alarak mükafatlandırılmıştır.

Türk tarihinin gerçekleri, Avrupa siyasal gayeleri uğruna çarpıtılarak dünya kamuoyuna sunulmuştur. Bu görevi ifa edenler yaşadıkları dönemlerde üstlendikleri rolleri başarmış olmalarının mükafatını almışlardır. Fakat milletlerin kalplerine ektikleri kin tohumlarının bu gün temizlenmesi için “vicdanı ve fikirleri hür” tarihçilerin daha çok çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

³⁶ Burnaby, *At Sirtunda*, s.26-27.

